

Barnearbeidsmigrasjoner i ulike landskap

En sammenstilling av barns arbeidsvandringer i Vest-Agder (1830–1910) og Vest-Afrika (1980–2009)

Anne Kielland

Sammendrag

De historiske norske barnevandringene på Sørlandet og dagens barnearbeidsmigrasjoner i Vest-Afrika har flere fellestrekk. Ved å sammenstille dokumentasjon av ulike deler av de to fenomenene søker denne artikkelen å nedtone forestillingen om at vestafrikanske barns mobilitet først og fremst er et fremmedkulturelt fenomen. Tilsvarende arbeidsmigrasjoner av barn har funnet sted i en helt annen kultur, men under liknende sosiale og økonomiske forhold. Mens historien om barnevandrerne på Sørlandet stort sett presenteres som et av de mørkeste kapitlene i norsk fattigdomshistorie foreslår denne artikkelen i tillegg enkelte mer komplekse tilnærminger til fenomenet ved hjelp av eksempler fra en langt mer omfattende og perspektivrik forskningslitteratur om barnemobilitet i dagens Vest-Afrika.

Bakgrunn

Høsten 2009 kommer det historiske filmdramaet *Yohan Barnevandreren* på kino i Norge, og et for de fleste glemt kapittel i norsk historie vil dermed få fornyet oppmerksomhet. Handlingen i filmen er basert på historien om barn som arbeidsvandret fra Vest-Agder, og skildrer opplevelsene til en unggutt som sendes på gjeting hos en storbonde i Aust-Agder. For mange vestlige forskere som arbeider med dagens barnemobilitet i Vest-Afrika er det relativt ukjent at liknende fenomener fant sted i våre egne

kulturer så sent som for hundre år siden. Denne artikkelen skal se på trekk ved vestafrikansk barnemobilitet i dag og barnevandringene som fant sted mellom Vest-Agder og Aust-Agder sør i Norge for litt over hundre år siden.

Hva kan man få ut av en slik sammenstilling? Den mest umiddelbare erkjennelsen vil være at barnearbeidsmigrasjonene vi ser i Vest-Afrika i dag er oss mindre fremmedartede enn det er lett å tro. Liknende former for barnemobilitet har funnet sted i en svært ulik kultur, men under liknende sosiale og økonomiske forhold. Med utgangspunkt i denne erkjennelsen kan denne sammenligningen bidra til å gi vestlige forskere og bistandsutviklere større nærhet til situasjonen i Vest-Afrika. Større nærhet og dybdeforståelse bør videre bidra til bedre politikk og programmer for beskyttelse av sårbare barn og familiene deres.

Det viktigste motivet for denne artikkelen er imidlertid å åpne for en mulig nyansering av vår oppfatning av den norske historien om barnevandrerne. Det har etter hvert utviklet seg en betydelig tverrfaglig forskningslitteratur på barns mobilitet i Vest-Afrika, mens barnevandringene i Agder er sparsomt dokumentert. De aller siste overlevende barnevandrerne er i ferd med å dø ut, og mange valgte å ikke dele historiene sine med etterkommerne.¹ Kanskje ønsket de ikke selv lenger å dvele ved det som må ha vært skjellsettende opplevelser, og de la dem bak seg. Kanskje følte de skam, og ønsket å skjerme barn og barnebarn. Uansett etterlater den begrensede og stort sett narrative informasjonen som finnes trolig et forenklet inntrykk av barnevandringene. Dette forenklede inntrykket skildrer fenomenet først og fremst som en samling desperate overlevelseshandlinger i en situasjon av elendighet og nød som krevde de mest drastiske ofre fra de fattigste.

Til sammenlikning gjør forskningen på vestafrikansk barnemobilitet bruk av en rekke ulike metoder og teoretiske innfallsvinkler i analysen av årsakene til og omstendighetene rundt barns arbeidsmigrasjoner. Denne artikkelen vil derfor se på om tilnærminger og funn i denne forskningen kan bidra til å åpne for mulige nye perspektiver i forståelsen av historien

¹ Da regissør Grete Salomonsen og produsent Odd Hynnekleiv intervjuet to gjenlevende barnevandrere i USA i forkant av innspillingen av *Yohan Barnevandreren*, opplevde de en forbløffet sønn som for første gang lyttet til morens historie. Da Salomonsen og Hynnekleiv annonserte etter lokalinformasjon mottok de flere skeptiske tilbakemeldinger og oppfordringer om å la dette smertefulle kapitlet i lokalhistorien i fred (referanse til egne samtaler med Salomonsen og Hynnekleiv).

om de norske barnevandrerne. Dette gjøres ved bruk av brokker av konkret eller kontekstuell informasjon fra den norske historien som kan bidra til å sannsynliggjøre fellestrekk som ikke har fått så stor oppmerksomhet.

Kildemateriale

Den mest refererte beskrivelsen er et kapittel i artikkelsamlingen *Vest-Agder Fylke: Heimbygdkunnskap* fra 1955, skrevet av historikeren Gabriel Øydne. Cæcilie Stangs (1983) mastergradsoppgave om arbeidsvandring-er fra Vest-Agder-bygda Feda beskriver også barnevandringene, og setter dem i en historisk, sosial og økonomisk kontekst. Eilert Sundts notater om ”gjæterbørnene” fra Agder i verket *Om Husfliden i Norge 1867–68* tilbyr spennende og kontrasterende utsagn. I 1981 produserte Lodin Aukland en TV-dokumentar basert på et intervju med barnevandreren Elias Bergstøl og en iscenesettelse av hans historie. I tillegg finnes det enkelt-historier om barnevandrere i slektsbøker på internett, og fenomenet nevnes i barne-litteraturen. For å supplere denne informasjonen har regissør Grete Salomonsen og produsent Odd Hynnekleiv som står bak filmen om Yohan blitt konsultert. De to har i de siste 20 årene arbeidet seg inn i dette fagfeltet og blant annet intervjuet de to identifisert gjenlevende barnevandrerne, som utvandret til og i dag bor i Amerika, over 100 år gamle.

Førstehånds-dokumentasjon av barnevandringene i Agder er ikke bare svært beskjeden og på grensen til anekdotisk. Den er i tillegg begrenset i at den er preget av tidligere tiders snevre oppfatning av barn ”som et objekt som er styrt og underlagt strukturenes tvingende betingelser” som uttrykt av Schrumpf (2009). Dette perspektivet står i sterkt kontrast til det mer barnesentrerte perspektivet som utviklet seg på 1990-tallet, og som preger nyere forskning på barns arbeidsvandring i Vest Afrika. I dette nyere perspektivet fremstår barn som aktører som påvirker både egne valg og familiens situasjon. I denne langt mer rikholdige, tverrfaglige forsknings-litteraturen om barnemobilitet i Vest-Afrika vil det særlig bli referert til økonomene Martha Ainsworth (Elfenbenskysten) og Richard Akresh (Burkina Faso), sosiologen Ushe Isiugo-Abanihe (Nigeria og Vest-Afrika generelt), antropogene Caroline Bledshoe (Sierra Leone) og Albertine de Lange (Burkina Faso), medisinsk antropolog Murray Last (Nigeria), spesialist i offentlig helse Sarah Castle og lokalkonsulent Aisse Diarra (Mali), produsent og journalist Eric Beauchemin (Ghana) og eget forskningsarbeid fra Benin, Niger, Burkina Faso og Senegal.

Faglig kontekst

Vestafrikanske barns arbeidsmigrasjoner falt tidligere gjerne under barnefostringslitteraturen. I den økonomiske delen av denne litteraturen ble fostring forklart ut fra arbeidstilbud og etterspørsel; barn ble fostret ut av familier med mange barn og lav fortjeneste på barnas arbeidsinnsats, og inn i familier der de typene arbeid barn gjerne utfører var etterspurt og kastet mer av seg (Akresh 2003, 2008, Ainsworth 1992, Serra 1996, 2000). Sosiologene og antropologene på sin side vektla sosiale motiver på både tilbuds- og etterspørselssiden, men arbeidstrening og arbeidskraftsutnyttning står sentralt også i deres arbeider (Isiugo-Abanihe 1985, Bledsoe 1989, 1990, Bledsoe & Isiugo-Abanhie 1989).

I de siste ti årene er vestafrikanske barns arbeidsmobilitet hyppig blitt betegnet med begrepet ”trafficking” – til norsk oversatt til menneskehandel (ILO/IPEC 2001, Unicef 2002, UN 2000). Særlig den norske oversettelsen av betegnelsen formidler et bilde av barn som blir kjøpt og solgt innenfor relativt velorganiserte rammer. FNs diskusjon av hvordan menneskehandelsbegrepet bør defineres i forhold til barn vektlegger *utnyttelsen* av barnet snarere enn *transaksjonen*.²

”Utnyttelse” er imidlertid også et problematisk begrep i denne sammenhengen. Utnyttelse betegner en sosial relasjon der en part profitterer på den andre, uten at sistenevnte kompenseres tilstrekkelig. Forholdet beskriver med andre ord en likning der den antatte utnytters ulemper trekkes fra hans fordeler og plasseres på den ene siden av likhetstegnet, mens et tilsvarende regnestykke settes sammen for barnet og plasseres på den andre siden. Ideelt sett kan man forestille seg at likningen har en grenseverdi der den er så ubalansert at den er klart urimelig, og utnyttning finner sted (Kielland & Bjørkhaug 2009, under utgivelse).

Utnyttelseslikningen for vestafrikanske barnemigranter og deres arbeidsgivere blir ulikt beskrevet i bistandsmiljøer og academia. Førstnevnte fokuserer gjerne på barnas umiddelbare livssituasjon, og vektlegger dermed de til tider betydelige ulempene barnet opplever i en arbeidsrelasjon langt fra egne sosiale nettverk (ILO/IPEC 2001, Unicef 2002). Forskningsmiljøene har på sin side satt høyresiden av likningen i en større sosial sammenheng, noe som særlig kalkulerer inn fordelene som kan bli skapt når barnets mobilitet bidrar til sosial nettverksbygging og læring (Isiugo-Abanihe 1985, Bledsoe 1989, 1990, Bledsoe & Isiugo-Abanhie 1989).

² Dette er diskutert i for eksempel Unicef 2002.

Forskningslitteraturen har dermed i stor grad unngått menneskehandelsdefinisjonen, og foretrekker begreper som barnearbeidsmigrasjon (Castle & Diarra 2002, Kielland & Sanogo 2002, de Lange 2006, Kielland 2008), barnemobilitet (Fafo/ENEA 2009, under utgivelse), barnerelokering (Riisøen mfl. 2004), beskriver fenomenet som en overgangsrite (Castle & Diarra 2002), eller, som nevnt, inkluderer fenomenet i barnefostringsdebatten.

Dokumentasjonen av de norske barnevandringene forholder seg i liten grad til juridiske definisjoner, men beskriver en serie generelle trekk som skiller dem fra andre historiske barnearbeidsforhold. Fenomenet tidfestes til mellom 1830 og 1910, mens den historiske omtalen antyder at tradisjonen kan ha vært enda eldre (Stang 1983). Barnevandrerne gikk gjerne 10–15 mil til fots i *grupper* fra innlandsbygdene i Vest-Agder til større gårder og bygder i Aust-Agder (Øydne 1955), men barn som gikk den lange veien alene er også flere steder beskrevet.³ Barna var små, med en hovedvekt mellom 12 og 14 år, altså under den i dag definerte lavalderen for barnearbeid. Arbeidsperioden for ”barnevandrerne” varte gjerne fra april til november. Fra slutten av 1800-tallet kom rutebåtene, og barna kunne redusere den lange vandringen med å ta korteste rute til kysten og båten i retning Kristiansand. Mens avstanden tilbakelagt av barn i Agder-fylkene er kortere enn mange barns reiser i Vest-Afrika, er nettopp utviklingen av offentlig kommunikasjon en faktor som gjør lengre reiser mulig og en sammenlikning mindre unaturlig.

Etterspørsel etter migrantbarn

Arbeidsmigrasjoner finner gjerne sted der det er et arbeidsoverskudd i den ene enden av reiseruta, og et arbeidsunderskudd i den andre. Dette betyr ikke alltid at det ikke finnes arbeid i hjemområdene. Det betyr heller ikke at det totalt mangler arbeidskraft i destinasjonssonen, men derimot ofte at arbeidets pris eller sosiale status er lite akseptable for lokalbefolkningen. De minst sofistikerte arbeidsoppgavene med aller lavest lønn og lavest sosial rang er gjerne forbeholdt svært fattige eller migrantbarn. Både i historiske Norge og dagens Vest-Afrika går barnemigrasjonene i første rekke mot landbrukssektoren og tyngre husarbeid. Arbeidet kan være midlerti-

³ Målet var de rike jordbruksbygdene øst for Kristiansand: Tveit, Birkenes, Landvik, eller enda lenger østover.

dig, eller blir brukt av migrantene som et springbrett til en bedre framtidig jobb på destinasjonsstedet, eller i et mer attraktivt destinasjonsområde i mer urbane strøk – eller endog andre land.

De overlegent mest populære reisemålene for vestafrikanske barnemigranter er urbane strøk innen egne land, samt de relativt sett mest utviklede landene i regionen: Elfenbenskysten, Gabon, Ghana og Nigeria. I disse landene foretrekker de som har valgmuligheten å arbeide utenfor jordbrukssektoren, mens særlig tyngre eksportjordbruk sliter med å dekke arbeidsetterspørselen (Bøås & Huser 2006). Gårds- og husarbeid er dermed første stoppested for de fleste barnemigrantene i regionen. Mye oppmerksomhet har blitt rettet mot at barn fra Mali og Burkina Faso arbeider i kommersiell kakaodyrking, mens arbeidskraft fra barnemigranter også benyttes i kultivering av en rekke andre jordbruksprodukter i regionen som kaffe, bomull, yams og cashewnøtter (Castle & Diarra 2002). Mens barn arbeider som gjetere i hele Afrika er bruk av innfostrede/innleide barn i gjeting lite beskrevet i forskningslitteraturen om Vest-Afrika. Her spiller lokal kultur utvilsomt en sentral rolle: I Vest-Afrika domineres kvegdriften av grupper av Fulani etnisitet, som snarere kjennetegnes av lav utfostring enn høy innfostring. Egne barn benyttes som gjetere og profesjonen går i arv.⁴ I tillegg til arbeid med dyr og jordbruk framstår henting av vann og ved som noen av de mest tidskrevende barnearbeidsoppgavene i og rundt husholdningene i Afrika i dag, fulgt av barnepass, matlaging, oppvask og annet husarbeide (se oversikt over tidsallokering i Benin i Kielland & Tovo 2006:58–59).

På 1800-tallet fant store deler av Aust-Agders egen befolkning mer attraktiv sysselsetting i skipsfartsnæringen, og gårdene i området fikk vansker med å rekruttere arbeidere lokalt (Stang 1983:98). Uten egnete innhegningsmuligheter var det blant annet et stort behov for gjetere, et ensomt, ansvarsfullt og lite attraktivt arbeid typisk tildelt yngre barn verden over.⁵ Barna var dermed i navnet gjetere, men deltok også i annet forefallende gårdsarbeid. Enkelte, gjerne litt eldre barn, gjorde også tjeneste i mer urbane husholdninger. Eilert Sundt (1867–68) skriver om arbeidsetterspørselen at "(...) et barn i regelen allerede fra 10 års alderen er tjenstdygtig og modtages for intet af hver mand, hvis det er friskt og uden altfor store

⁴ Fulani (Peul) har en form for kastesystem basert på profesjoner, der profesjonstilhørighet går i arv.

⁵ Slutten på barnevandringsperioden sammenfaller – trolig ikke tilfeldig – med innføring av ståltråd som deretter ble mye brukt til innhegning av beiteområder (Stang 1983). Om barn og gjeting i Etiopia, se Teffera og Fisseha 2001, og Mueller 1984 om Botswana.

udyder". Han skriver videre at "Børnene brukes uanseet kjønn, dels til at passe de mindre barn, dels til at stelle i kjøkkenet, dels til at hugge brændsel, dels til at hjelpe til i fjøset o.desl., alt eftersom de ere gamle og stærke til". Målet for barnevandrerne i Agder var offisielt gjeterjobber, men det fremgår at de utførte all slags gårds- og husarbeid hos arbeidsgiverne sine. I likhet med i Vest Afrika nevner Øydne særlig vedhugging og vannbæring (1955:309). Enkelte steder var nok de norske barnevandrerne primært gårds- og husarbeidere, men gjette illustrerende nok gjerne på uværst dager og søndager, når bondens egne barn skulle skjermes eller gå i kirken (ibid: 312). Som i Afrika var altså egne og innfostrede barns arbeid delvis substituerbart, men arbeidsfordelingen mellom de to gruppene må antas å være påvirket av to forhold. For det første, som Øyde påpeker, et behov for å skjerme egne barn mot ubehag og risiko, og tillate dem å delta i viktige sosiale aktiviteter. For det andre vil egne barn gjerne bli forfordelt med arbeidsoppgaver av større opplæringsverdi.⁶

Mange utfordringer som møter barnemigranter er universelle. I Agder fryktet barna "tatere og forbrytere", mens barna i Vest-Afrika lett kan miste halve lønna si til korruperte politifolk og tollere (Øydne1955, Castle & Diarra 2002). Mange har opplevd sult og omsorgsfravær, og det har nok vært mye kjeft å få. Frykten for ville dyr er en annen fellesnevner. Gjeterbarna fryktet ulv og bjørn, mens blant annet løver og slanger skremmer barna på jordene i Vest-Afrika. Ensomheten beskrives både hos Øyde og de Lange. I Lodin Auklands dokumentar bekymrer barna seg før de skal ut på barnevandring. Nabogutten har fortalt om hardt arbeid, farer og ensomhet. En historie fra Burkina Faso som kan likne på gjeterbarnas erfaringer fortelles av 13 år gamle Momo.

Jeg dro med en mann på motorsykel. Jeg var bekymret, for jeg visste ikke hva som skulle komme. Mannen dro tilbake til vår landsby etter at han hadde satt meg av, men først viste han meg hvordan jeg skulle gjøre arbeidet. Vi bygget også en stråhytte jeg kunne sove i. (...) Jeg arbeidet fra morgengry til solnedgang uten

⁶ Paradoksalt nok kan de to hensynene stå i motsetning til hverandre. I strid med forventningene skapt i media fant for eksempel Nkamleu og Kielland (2006) at "innfostrede" barns arbeidsdeltakelse i kakaodyrking er lavere enn bondens egne barns deltagelse, og spesielt i farlige oppgaver relatert til sprøytemidler og andre landbrukskemikalier. Dette kan ha sammenheng med at bonden lærer opp egne barn i sentrale sider av eksportproduksjon og allokterer innfostrede barns arbeidskraft mot matproduksjon til eget forbruk og annet forefallende arbeid med lavere utdanningsverdi.

mat. Jeg kokte hirse og saus til meg selv om kvelden. Jeg jobbet hardt for jeg ville at sjefen skulle være glad. Jeg ville ikke at han skulle fornærme meg og kjefte på meg når han kom tilbake. Jeg var også redd han skulle sende meg hjem. Å komme hjem på den måten ville være veldig ille og ydmykende. Den største forskjellen på å være her og der er at hjemme kan jeg løpe rundt og leke. Der er det ikke noe tid til det.

Tore Bergstøl skriver at "(...) mange fekk så lite mat at de måtte eta Mikelsbær-lauv. Det var då noko å tyggja på når nisteposen var tom, og svolten gnog under den vesle bringa". (Fra boka *Atterljom*, sitert av Øydne (1955).)

Tilbudssiden hinsides nød: insentiver, beslutningstakeregenskaper og informasjon

Nød framstår i først omgang som den dominerende forklaringen både på barnevandringene i Agder-fylkene og barnemobiliteten i Vest-Afrika. Er det overhode noen grunn til å problematisere en slik oppfattning? To forhold er vesentlige: For det første står trolig fattigdomsforklaringen i veien for en dypere forståelse av de levekår, muligheter og strategier som finnes også blant fattige. For det andre fratar ideen om "bindende fattigdom" de fattige ethvert valg og dermed ethvert "agency"⁷. Beslutninger reduseres til tvangshandlinger man ikke rår over og heller ikke kan stilles til ansvar for.

Ideen om bindende fattigdom postulerer at folk må sende barna vekk eller miste liv og helse, gård og grunn. I valget mellom ulike overlevelsesstrategier har imidlertid fattige gjerne et visst repertoar av (relativt lite attraktive) muligheter, og ren nødshandling skjer kun når listen er tom for andre alternativer. Valgene blant de alternativene som finnes skjer basert på to vesentlige forhold: fordeler og ulemper forbundet med de ulike mulighetene (*insentiver*), samt egenskaper ved beslutningstakerne (*agency*). I en oppsummering av den økonomiske forskningen rundt barnearbeidsbeslutninger framhever Bhalotra og Tzannatos (2003) nettopp disse tre for-

⁷ Ytterpunktkonseptet "bindende fattigdom" forutsetter at et utfall er fullt og helt bestemt av strukturelle forhold (økonomiske), og at individet er uten "agency", her forstått som handlingsrom, eller evne til å bruke sin frie vilje til å påvirke utfall.

klaringsfaktorene: Utover *fattigdom* må barnearbeid sees som et rasjonelt valg der andre muligheter for barnet (og familien) er nøye vurdert og funnet mindre heldige (*insentiver*). For det tredje påpeker de at barnearbeidsbeslutningen ofte tas av andre enn barnet og at disse ikke nødvendigvis bare er opptatt av barnets beste (*agency*). Beslutningstakernes egeninteresser bidrar dermed også til å påvirke utfallet.

I tillegg til de tre sentrale forklaringsfaktorene nød, insentiver og beslutningstakerinteresser spiller informasjonstilgang en vesentlig rolle. Er de fattige klar over hvilke muligheter de har, og forstår de fordelene og ulempene forbundet med den enkelte mulighet? I forbindelse med bruken av begrepene *menneskehandel* og *utnyttelse* blir dette et viktig poeng, siden rekrutteringsagenter spiller en nøkkelrolle som informanter og feilinformanter, og dermed påvirker beslutningsprosessen.⁸ De påfølgende seksjonene i denne artikkelen organiseres etter forklaringsfaktorene presentert i dette avsnitt: nød, insentiver, beslutningstakeregenskaper og informasjon.

Nød og bindende fattigdomsbegrensninger

Generell fattigdom og mangel på framtidsutsikter på lokalsamfunnsnivå øker utvilsomt sannsynligheten for utmigrering av barn. Relativ fattigdom på husholdsnivå ser imidlertid ut til å forklare langt mindre av variasjonen i barnearbeids- og barnemigrasjonsbeslutninger enn det man skulle anta (Bhalotra & Heady 2001).⁹ Fattige hushold i fattige lokalsamfunn velger altså i noen tilfelle å sende barna bort, i andre ikke, og fattigdomsforskjeller husholdene imellom forklarer bare en liten del av denne variasjonen. Ideen om "bindende" fattigdomsbegrensninger er altså i de fleste tilfelle en virkelighetsforenkling. Å sende barna bort på arbeid er ofte ikke den *enes-te* mulige handling i en nødssituasjon – det finnes stort sett et spillerom, om enn snevert. (for eksempel Grootaert 1998, Grootaert & Patrinos 2002, Canagarajah & Nielsen 2001, Bhalotra & Heady 2001, Castle & Diarra 2002, Busza mfl. 2004, de Lange 2006, Kielland & Ouensavi 2000, Kielland & Sanogo 2002).

⁸ Kielland (2008) bruker forklaringsmodellen til Bhalotra og Tzannatos (2003) i sin analyse av barnemobilitet i Benin, men inkluderer informasjonsnivå som element i forklaringsmodellen.

⁹ Se også oppsummering av funn i empiriske analyser i Kielland, 2008, og en drøfting av temaet generelt i Kielland og Tovo 2006:20-24.

Om bygdene i Vest-Agder i det gjeldende tidsrommet skrev stiftamtmann Vogt at fattigdommen var verre enn i noen andre deler av landet. Han skriver at "(...) sinnsykdommene hadde en større utbredelse (...) som følge av at livet artet seg tungt og gledesløst på grunn av de trange kår (...) selv fantene hadde forlatt dette området" (Øydne 1955:311). Sitatet beskriver en lokal nød og mangel på framtidsutsikter, som i seg selv kunne fått folk til å ønske seg bort – en fattigdom felles for de fleste som bodde i innlandsbygdene i Vest-Agder. Jordlappene var oppstykkete og små, og barnekullene ble stadig større som en konsekvens av lavere barnedødelighet (Stang 1983, Øydne 1955).

En historie om bindende fattigdomsbegrensninger på husholdningsnivå finnes i slektsboka til Asbjørn Karlsen. Der beskrives barnevandrer Ole Rasmusson fra Konsmos' avskjed med moren slik: "Då dei skulle skillast, tek han tak i skjørtet hennar med begge hendene og ville ikkje sleppa. Ho sa då; Dersom du inkje gjenge, så må me gå frå plassen, å då bli me heim-lause."¹⁰

Andre desperate tilfeller beskrives i den samme slektsboka: Trine Tønnesen Gjemlestad ble født den 3. oktober 1881 på Slettebø i Gjemlestad i Kvinesdal. Moren ble enke med åtte barn, så allerede i niårsalderen måtte Trine dra. Hun tjenestegjorde hos lensmannen i Åmli rundt 13 mil fra hjemmet, og Karlsen skriver at "hun skal vist ikke ha hatt det så verst der hun var".

Det er lett å forestille seg at enkelte var så fattige at de sto på kanten til å miste hjemmet, og også å forstå hvor fatalt det kunne være å miste en far og forsørger. I slike tilfelle var de 40 kronene barna kunne bringe hjem etter seks måneders gjeterarbeid hardt tiltrengte, særlig dersom barnas arbeid ikke kastet stort av seg i hjembygda.¹¹

De vestafrikanske barnemigrantene kommer i hovedsak fra værharde land i Sahel, eller fra grisgrendte innlandsstrøk i kystlandene Ghana, Togo, Benin og Nigeria. I en studie av internmigrasjon i Ghana svarer 65 prosent av barna at de drar for å "hjelp familien", og på spørsmål om hva de liker med arbeidssituasjonen på kakaogårdene de drar til svarer 38 prosent: "Det er mat hele tiden" (Unicef 2006). Av 200 intervjuede foreldre av barnemigranter i Ghana svarte 170 at de ikke hadde nok mat selv (Beauchemin 1999). Svarene passer godt til standardfremstillingen av problemet i media og bistandsrapporter, slik den for eksempel fremkommer i The Washing-

¹⁰ Dette er trolig den samme "Olav Rasmussen" som er beskrevet i Gabriel Øydnes artikkel.

¹¹ Til sammenlikning var årslønna til en tjenestegutt i Kristiansand i 1885 på 220 kroner, for piker 172 kroner (SSB 1899).

ton Posts beskrivelse av påstått trafikkerings av barn i Togo, 26. desember, 2008: "Rights groups say rural families often send their girls off to work willingly, as a way to escape poverty, not understanding the risks of abuse."¹²

Men som nevnt viser både empirisk analyse og kvalitativ forskning at individuell fattigdom er lite utslagsgivende for barnemigrasjonsvalget i Benin, Mali og Burkina Faso, og også forklarer relativt lite av variasjonen i barnearbeidsmigrasjoner blant fattige i en rekke vestafrikanske land (Castle & Diarra 2002, de Lange 2006, Kielland & Ouensavi 2000, Kielland & Sanogo 2002). Forskningsrapporten fra Benin viste, stikk i strid med antakelsene, at rurale husholdninger over gjennomsnittlig lokal velstand hadde større sannsynlighet for å sende barna bort. Det er imidlertid viktig å understreke at det er grader av fattigdom som sammenliknes her, siden svært få kan beskrives som velstående i disse områdene.

Ulike insentiv

Det er altså ingen grunn til å betvile den viktige rollen lokal fattigdom spiller i en families beslutninger om å sende barna sine bort på arbeid. Det er likevel en kvalitetsforskjell mellom å sende barn bort for å unngå tap av liv, helse, gård og grunn, og å sende dem bort som en mer strategisk handling som tar sikte på å bedre barnas fremtidige muligheter og kanskje også familiens velferd og sosiale sikkerhet. I barnefostringslitteraturen skilles det gjerne mellom krisefostring og strategisk fostring, og selv om skillet i mange tilfeller kan være vagt vil det i relativt få tilfeller av barnemigrasjoner i fredstid dreie seg om et spørsmål om liv og død.

En rekke strategiske aspekter tilknyttet barnearbeidsmigrasjoner likner trolig i historiske Norge og Vest-Afrika. Utvikling av sosiale nettverk, verdenserfaring, yrkesopplæring og læring om drift av større gårder og hushold er bare noen av disse. At barnevandringene på Sørlandet ikke nødvendigvis bare var ren overlevelse for de aller fattigste vitner følgende sitat fra Eilert Sundt (1867–68) om:

En bonde, som var præstens medhjælper og medlem af formandskabet, havde på engang tre sønner ude på denne måde; den første var reist med en voxen karl, som tog sig af ham og skaffe-

¹² <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/12/25/AR2008122501198.html?nav=hcmodule>

de ham tjeneste; denne hjalp siden sin yngre broder i vei, og denne igjen skaffede plass for den tredje. Sådanne flinke barn kommer hjem med gode klæder og penge til, og ikke sjelden blive de konfirmerede ude igjæter-tjenesten, tildels på steder, hvor de have været flere sommere i rad. De få meget tidlig interesse for at samle og spare og kunne tale om økonomiske affærer som voksne; ved denne gjæter-tjeneste blandt fremmede øves de for den voksne alders arbeidsvandringer.

Dette sitatet trekker frem flere nye og interessante perspektiver og bidrar til en kraftig nyansering av forestillingen om at de fattigste sendte barna bort som en siste utvei. For det første beskrives barnevandringene til en bondefamilie som neppe befant seg blant de mest ressursvake i bygda. For det andre trekkes nettverksfordeler inn: det først rekrutterte barnet initierer en kjedemigrasjon som baner vei for – og dermed reduserer relokeringstkostnadene for de yngre søsknene. Slik kjedemigrasjon mot samme gård innebærer nødvendigvis et element av sosial forpliktelse, noe som også gjenspeiles i at barna iblant konfirmeres mens de bor hos arbeidsgiveren.¹³ At en og samme familie har hevd på arbeidsplassene på samme storgård sesong etter sesong fordrer også at skikkelige barn med god adferd sendes. Slik sikres de gode båndene mellom de to familiene, noe som også sees i vestafrikanske relasjoner mellom såkalte patron-husholdninger og barnas biologiske foreldre (Bledsoe 1990). For det tredje trekker Sundt (1867–68) inn læringseffekten av oppholdet. Barna lærer ikke bare selvstendighet, men interessant nok økonomisk forvaltning gjennom reising og arbeid. Tidlig læring av forretningspraksis og ansvarlig omgang med penger trekkes også fram i en nigeriansk studie som hevder at fosterbarn som arbeider i småhandel opparbeider seg verdifull menneskekunnskap fra å vurdere kunder og markedsforhold, samt å kalkulere uten bruk av papir (Oloko 1996).

Når de fattigste på de fattigste stedene i Benin viste en lavere sannsynlighet for å sende vekk barna på arbeidsmigrasjon enn de litt mer velstående på de samme stedene kan dette ha sammenheng nettopp med mangelen på sosiale nettverk. Ikke bare åpner sosiale nettverk for arbeidsmuligheter, men de reduserer også usikkerhet og risiko rundt både

¹³ Dette bekreftes i kirkebøker fra Aust-Agder, der mange barn hjemmehørende i Vest-Agder er oppført som konfirmanter.

reise, arbeidssøking prosess, arbeidskår og lønnsikkerhet. Sundt (ibid) skriver videre:

Men underligt nok har man lagt mærke til, at netop fattigfolk ere mindst villige til at sende sine børn således i vei: fast hvert år er der krangel i fattigkommissionerne med en eller anden fattigfamilie af den grund; eller om forældrene end sende børnene ud, så vende disse ofte tilbage; der er lidt fante-natur ved dem; sådan uart og uvane har også gjort, at ved søgningen efter gjætere må fattigfolks børn stå tilbage.

I det tidligere sitatet av Eilert Sundt hevdet han at barns hjelp er velkommen i de fleste hushold gitt at barnet er friskt og uten ”alt for store udyder”. Sundt karakteriserer her uten omsvøp fattige barn som fantete og upålitelige, og det er vel også grunn til å tro at mange led under dårlig helse og ble forsømt oppdragelsesmessig – fattigdommens sosiale konsekvenser kan være brutale som beskrevet tidligere av stiftamtmann Vogt. Det er med andre ord sannsynlig at noen av de fattigste barna både var lite attraktive på arbeidsmarkedet og manglet sosiale nettverk som kunne hjelpe dem å finne en rimelig akseptabel arbeidsplass. Dermed ble barrierene til selv et brutalt arbeidsmarked så høye at foreldrene ikke kunne sende dem bort, eller risikoen så stor at de ikke ville.

For de som hadde nettverk til faste arbeidsgivere ble det trolig viktig å forvalte disse forbindelsene vel, og den viktigste måten å gjøre det på var å tilby lydig og disiplinert arbeidskraft. Når dette lyktes kunne familier knytte bånd som har vart frem til våre dager, og for eksempel delta i hverandres høytider, konfirmasjon, giftemål og gravferder.¹⁴ I arbeidet sitt fra Mendesamfunn i Sierra Leone beskriver Caroline Bledsoe (1990) tilsvarende om hvordan overføringen et barns arbeid kan bidra til opprettelsen av en sosial kontrakt som åpner også for andre typer transaksjoner av varer og tjenester mellom familiene. Barnets biologiske familie underkaster seg ”patron” familien og forsyner den med underdanig arbeidskraft, men venter til gjengjeld noe sosial støtte fra patronen. Barnet får et stort ansvar for å vedlikeholde denne for familien så viktige relasjonen. Dette kan kreve at barnet ikke bare tåler hard og urettferdig behandling, men også at det finner seg i at de biologiske foreldrene medvitende tillater at det skjer. Lik-

¹⁴ Friluftsområdet Region Mandal (FREM), som i dag arrangerer historiske turer langs barnearbeidsstiene, skriver om dette på sine bakgrunnssider, <http://www.frem.org/Barneinfo.html>

nende familierelasjoner tuftet på overføring av barnearbeid beskrives også i nigerianske barnefostringsarrangementer av Murray Last (2000).

Elias Bergstøl forteller i Lodin Auklands dokumentar at for mange var det nok ”den strengeste nødvendighet” å dra ut for å gjete. Han beskriver små kår og mange søsken; barna måtte ut om det så var kun for maten de fikk. Han tilføyer imidlertid ettertenksomt at ”nå kan eg’kkje jo seia for mitt vedkommande det var akkurat det som var om å gjerda; for at det var for å få livt”.¹⁵ Han legger til ”(...) det var noge a det så i store trekk var tankjen i blant mødran i eldre tider – det var; bodna måtte ud, å prøva å komma å stå på – å læra å stå på egne bein”.

Allerede i tidlige Unicef rapporter om barnerelokeringer i Benin dukker ordet ”*emansipering*” opp. Foreldrene brukte begrepet om barn som relokerte for å initiere en frigjøringsprosess – en overgang til et uavhengig voksenliv. I sin omfattende forskningsrapport om barnearbeidsmigranter fra Mali er det nettopp dette aspektet som står sentralt for Castle og Diarra (2002). Et arbeidsoppdrag motivert av behovet for å dokumentere menneskehandel forandret underveis karakter og resulterte i en beskrivelse av barnevandringers funksjon og formål som overgangsriter. Barnemigrasjonene Castle og Diarra beskriver tjente til å vise styrke og vinne livserfaring nok til å kunne kalle seg voksen, og i tillegg tjene penger som kunne brukes til etablering av en familie.

Når fattige velger en såpass lite attraktiv strategi som barnearbeidsmigrasjon er dette, som nevnt innledningsvis, ikke nødvendigvis fordi ingen andre alternativer finnes. Det vil for mange være mulig å styrke både sosiale nettverk og inntjening på andre måter, men også disse andre mulighetene er ofte lite tiltalende. I hushold med flere voksenpersoner er voksenmigrasjoner en annen mulig strategi, og i Vest-Agder kunne man også dra til sjøs. I rene nødssituasjoner blir gjerne matens mengde og næringsverdi redusert noe, men hvor mye man skal tillate før man sender fra seg et barn er et vurderingsspørsmål som må settes opp mot andre mulige ofre. Et sentralt spørsmål er salg av bruks- eller produktive eiendeler i nødstilfelle. Mens dette kan synes drastisk med tanke på familiens fremtidige inntekt er det også et avveiningsspørsmål hvor liten bufferen kan bli før andre drastiske tiltak skal iverksettes. I Vest-Afrika selges ikke nødvendigvis noen av en stor kvegflokk for å hindre et barns arbeidsmigrasjon (de Lange 2006, Kielland & Tovo 2006:24). I Norge fantes også en fattigkasse, men

¹⁵ Ordet ”livt”, uttalt ”lift” er vanskelig å tolke, men i samråd med pensjonert historiker Bjørn Slettan virker den mest sannsynlige tolkningen å være at det henvises til ”ly” eller ”skjerming” mot at de harde kårene hjemme kunne gå på livet løs.

skammen forbundet med å oppsøke denne må ha vært en betydelig sosial barriere. Om mannen som var ”præstens medhjælper og medlem af formandskabet” hadde vurdert alle mulige andre utveier for å spare barna for barnevandringserfaringen hadde han kanskje funnet alternativer. Når han ikke gjorde det kan det ha hatt flere grunner. Han kan ha sett verdien av barnevandringer som kanskje bidro til opplæring og selvstendighet på velstående gårder med ”snilde folk” og gode levekår, men en annen mulighet er at de andre alternativene han hadde i større grad var sosialt skadelige for ham selv, og at hans altruisme i forhold til sine barn hadde sine begrensninger. Denne muligheten skal drøftes videre i neste avsnitt.

Beslutningstakere og deres egenskaper

Når tragiske barneskjebner skildres velger man ofte å tro at ren nød har frambrakt den sørgelige situasjonen barna befinner seg i. For foreldre kan da ikke med vitende og vilje ha sendt barna inn i miseren dersom de hadde noe valg? Beslutninger om relokering av barn ble i tidligere empirisk forskning gjerne tillagt foreldrene, og helst faren alene.¹⁶ Empiriske analyser ser på fars inntekt, utdanning og yrke for å forklare adferd, mens senere feministisk litteratur også trekker inn egenskaper hos mor, og forutsetter at husholdningsbeslutninger gjøres i en forhandlingssituasjon der både far og mors egenskaper påvirker utfallet (Quisumbing & Maluccio 1999, Illahi 2000, Aldermann mfl. 1995).

Er barns formyndere altruistiske i sine beslutninger på vegne av barn? *Hamiltons Rule* postulerer at nærhet i slekt påvirker graden av altruisme.¹⁷ I en analyse av skoledeltakelse i 10 afrikanske land viser Case mfl. (2002) i tråd med denne regelen at jo nærmere et barn er beslektet med husholdningens overhode, desto større er sannsynligheten for at det går på skole. Men ikke engang foreldre er *fullkomment* altruistiske. Sonja Bhalotra (2001) dokumenterer at forholdet mellom barnearbeid og voksenarbeid er endogent: jo mer barna arbeider, jo mindre arbeider de voksne. At enkelte foreldre på vegne av sine barn kan ha valgt barnearbeidsmigrasjoner for å

¹⁶ Se for eksempel Alderman mfl. (1995) om teorier om unitære beslutningstakere versus forhandlingstilnærminger til tolkning av husholdningers beslutninger.

¹⁷ I faglige termer predikerer Hamilton's Rule i korthet at en kostbar handling vil bli utført hvis $C < R \times B$ der C er kostnaden for aktøren, R genetisk slektskapsgrad mellom aktør og mottaker og B er mottakerens fortjeneste.

unngå å måtte ty til løsninger som var mindre attraktive for deres eget vedkommende bør derfor ikke utelukkes.

Det rådende barnesyn er vesentlig for innholdet tillagt selve altruismebegrepet. Hva er ansett å være godt for barn? Vestlige samfunn preges i dag av et "romantisk" syn på barndom, som en tid der de fragile, uskyldige små skal beskyttes og gis omsorg (Schrumpf 2009). Den protestantiske etikken som preger det historiske Norge vektlegger på den annen side verdien av hardt arbeid og disiplin (representert av for eksempel Sundt (1867–68)). Liknende religiøst begrunnede perspektiver er fremtredende i særlig muslimske områder i Vest Afrika (Last 2000). Også i ikke-muslimske områder av regionen står "hardship-makes-strong" ideologien sterkt, som fremhevet i Bledsoes sentrale 1990-artikkel: "No success without struggle." I begge områder representerer kvinner til tider et divergerende syn som heller mot den romantiske barndom – både Schrumpf (2009) og Farris (2007) beskriver stridende fedre og gråtende mødre ved barnas avskjed.

Basert på dybdestudier i Burkina Faso avviser også Albertine de Lange (2006) en nær sammenheng mellom relativ fattigdom og sannsynlighet for barnearbeidsmigrasjon fra utsatte rurale områder. Hun skriver at de fleste av guttene som migrerte til arbeid på bomullsgårder var barn av bønder som hovedsakelig produserte til eget forbruk, men det var også barn av kvegløse bønder og sønner av tradisjonelle ledere iblant migranterne. Studien vektlegger isteden barnas egen rolle i migrasjonsvalget – en tilnærming som i liten grad eksisterer i forhold til barnevandringene. Ideen om at barn selv kan beslutte å reise hjemmefra, eller bidra til å frembringe/fremprovosere en slik beslutning står tvert imot i sterk kontrast til skildringene av en tårevåt avskjed med mor og far i den norske litteraturen.

I senere arbeider har også økonomisk forskning trukket inn barnet som en potensiell aktiv partner i forhandlingsmodellen for beslutninger som vedkommer barnet selv (Iversen 2002). Egenskaper ved barnet antas dermed å påvirke utfallet av beslutninger rundt for eksempel skolegang og arbeid. De Langes utgangspunkt blir at barns eget ambisjonsnivå og mot i stor grad avgjør hvilke barn som reiser, og personlig kontakt med mellommenn, gjerne bak foreldrenes rygg, muliggjør migrasjonsprosessen.

I en ny forskningsundersøkelse fra Senegal spørres 2.400 foreldre om sine barns beste egenskap. Barn som har reist tidlig hjemmefra skiller seg klart fra de som ble hjemme ved at de langt oftere beskrives som lydige, og langt sjeldnere som følsomme. Med hensyn til andre personlighetstrekk likner de to gruppene hverandre. (Fafo/ENEA 2009, under utgivelse). "Lydige" og tjenestevillige barn er utvilsomt gode nettverksbyggere i familiers

sosiale strategier. Det kan også spekuleres i om følsomhet står i veien for ambisjon og agency, og dermed reduserer følsomme barns sjanse for å selv initiere eller bidra til en relokeringsbeslutning. På direkte spørsmål svarer imidlertid så godt som alle foreldrene at barnemigrasjonsbeslutningen ble tatt av dem: i 60 prosent av tilfellene av far alene, mens barnet bare hevdes å ha bidratt til migrasjonsbeslutningen i 5 prosent av tilfellene.

Det er utfordrende å skulle vurdere i hvilken grad barns tilsynelatende agency virkelig reflekterer et ønske om å reise hjemmefra. Slik Castle og Diarra (2002) beskriver Mali vil det finnes et betydelig sosialt press i forhold til å reise – reisen representerer overgangen til voksenlivet og gir en høyst tiltrengt sosial status hjemme. Også de Langes beskrivelser av rurale Burkina Faso formidler hvor vanskelig det kan være å ikke være i stand til å fremlegge beviset på at manndomsprøven er vel bestått: sykkelen som representerer en sesonglønn for arbeidet på bomullsgårdene. Desiré på 16 forteller henne: "Hvis et barn har en sykkel blir det respektert. De som ble hjemme tenker: Han har greid det!" Honoré på 16 sier: "Hvis du ikke har vært borte vil de andre guttene herse med deg. De vil si; hva vet vel du? Har du ikke sett Komipenga? Hva har du sett?"(de Lange 2006:43).

Sosialpsykologien forklarer hvordan kognitive mekanismer tvinger fram en reduksjon av mental støy ved i tanken å la det *ønskede* nærme seg det *nødvendige* (Elster 1989). I mangel på valg bidrar disse mekanismene til at mennesker innstiller seg på det uunngåelige, og enda får seg selv overbevist om at det egentlig er det man ønsker. I tillegg til eventyrlyst og harde kår hjemme kan slike mekanismer bidra til å forklare barns vilje til og initiativ i forhold til en høyst risikabel, ubehagelig og kanskje krenkende arbeidsmigrasjon.¹⁸

Det finnes bare svake indikasjoner på hvordan de norske barnevanderne kan ha bidratt til arbeidsmigrasjonsbeslutningen. Barn synes i større grad å bli fremstilt som instrumentelle eller hjelpsomme for voksne pårørende og arbeidsgivere, og da helst som passivt gråtende ofre for fattigdom og nød. I hvilken grad de norske barnevanderne kan ha bidratt til å ta initiativ eller beslutninger forblir uvisst. Likevel må de harde kårene i hjembygdene, mangelen på fremtidsutsikter og eventyrlyst ha påvirket barn der, slik som i Vest-Afrika. Holdningene til egne barnevandringer må også ha variert fra individ til individ basert på personlighet, livssituasjon, modenhet, erfaringer, ambisjon og eventyrlyst. Mens Øydne (1955) beskriver

¹⁸ På liknende måte må gatebarns idealisering av friheten i gatetilværelsen sees som en kognitiv overlevelsesstrategi i en ofte voldelig og desperat hverdag.

både sult og brutale arbeidskår konkluderer han likevel med at ”mange av barna kom til snilde folk og fikk det mye bedre enn heime” (s 313). Dette må ha blitt bemerket også av barna, og ikke bare skrekkehistorier må ha versert dem imellom.

Gabriel Øydne (ibid) levner selv barna lite agency. Han skriver: ”Lønna for strevet fikk foreldrene, og at barna ble sendt avsted mot sin vilje, vitnet tårestripene om” (s 309). Men å bli sendt av gårde kom neppe fullstendig overraskende på barna. Øyde skriver også at ”Det var en temmelig alminnelig regel i disse bygdene at straks barna hadde fylt 7 år, ble de sendt ut på gjeting (...) Men straks barna hadde nådd en passende alder, som regel var det 11 eller 12 år, ofte yngre, skulle de, som det het, til Austlandet for å gjete hvor betalingen var så mye bedre”. (s 312), og ”selv om heller ikke de eldre barna forlot heimen med lett hjerte, så gikk de uten protest eller klage, for de skjønnte at også de måtte være med å hjelpe til (...)” (s 311). ”Når barna dro austover om våren, så visste de at samme vegen hadde far og kanskje også bestefar gått, og intet var for dem mer naturlig enn at også de måtte gå samme vegen” (s 317). Ikke alle barn var på barnevandring, og det kan ikke utelukkes at foreldre som hadde et valg så an både barnas personlighet og i noen tilfelle egne ønsker når barnemigrasjoner ble valgt.

I et foredrag mener også lokalhistoriker Thyra Ågedal at barnevandringer må ha gitt en ikke ubetydelig selvfølelse. ”(...) sjølv om vi i dag kritiserer barnearbeid, er det sikkert at det gjorde noko med sjølvkjensla dei-ra! Dei kjende seg verkeleg verdsette når dei om hausten kunne leggje pengar og klede på bordet heime. Dei var ikkje redde for å dra ut i verda når dei voks til, og mange drog til USA og gjorde det godt der”.¹⁹

Informasjon og informasjonspåvirkning

Eilert Sundt (1867–68) skriver:

Og til hvad jeg allerede har omtalt om arbeider-udvandring fra de øvrige bygder og deriblandt fra Løvdal, kan jeg fremdeles føie dette, at fra flere af samme bygder og fornemmelig fra den sidst-nævnte går der hele flokke af *gjæterbørn* ud hver vår og tage tjeneste i bygderne østenfor, ovenfor Lillesand og Grimstad o.s.v.

¹⁹ Mållaget i Kristansand, 17. mars, 2009.

Når de komme hjem om høsten, have de gjort aftale for næste år, enten for sig selv eller for andre.

Barnemigranternes arbeidskontrakter ble og blir stort sett formidlet på fire måter. Familienettverk formidlet kontrakter mellom slektninger, og dette fremstår ofte som den sikreste typen arbeid for barnas del. I slektskapet ligger det en forventning om at arbeidsgiveren også vil vise omsorg for barnet, noe som bare til dels ser ut til å holde stikk i virkelige erfaringer (se blant annet de Lange 2006). For det andre blir arbeidskontrakter for barn formidlet av voksne sambygdinger eller familiemedlemmer som har vært på sesongmigrasjon i arbeidsområdene. De hadde gjerne vært på dagarbeid i Aust-Agder, og der hadde de lovet bøndene å finne noen gjeterbarn fra hjembygda til neste sesong. Også på denne måten kan foreldrene i noen grad forsikre seg om at de sender barna til relativt anstendige mennesker. Thyra Ågedal forteller om slik kjedemigrasjon

(...) at barnevandringane starta med vaksne menn som seint på 1700-talet tok seg arbeid i Grimstad distriktet. Det trongst mykje tømmer til skipstrafikken, og mange tok seg arbeid som borkeflettarar i sommarmånadene. Nokre av desse hadde med seg sønene sine, og det balla på seg med at dei tok med born til na-boar eller slektningar. Frå 1830 til 1910 var det fleire tusen born som drog av garde.

Men også profesjonelle agenter oppsøkte fattigbygdene i Vest-Agder. Øydne (1955: 312) skriver: "Her dro de hver vinter fra gård til gård for å høre om foreldrene hadde en gutt eller jente som hadde lyst til å gjete for herr N.N. som var en veldig snild mann – sjølsagt, det var jo bare rene englemenneskene disse agentene festet gjeterne for."

De samme metodene er i bruk i Vest-Afrika i dag, i ulik grad i ulike land og områder. Utfosting skjer primært til familiemedlemmer (se Case mfl. 2002), mens særlig handelsfolk og transportarbeidere fra lokalsamfunnene bidrar til å knytte kontakter med potensielle arbeidsgivere i andre land og områder (UNICEF 2007). Profesjonelle rekrutteringsagenter forekommer i enkelte områder, særlig i forbindelse med arbeid i kommersielt jordbruk. Mens disse gjerne tar direkte kontakt med barnas foreldre vitner de Langes rapport (2006) om at barn også forføres direkte og oppildnes til å reise uten foreldrenes viten og samtykke (Kielland & Tovo 2006:34–39). I Mali var bare få barn rekruttert hjemmefra, mens mange hadde møtt

agenter på strategiske steder langs reiseruten, som ved skysstasjoner og grenseoverganger (Castle & Diarra 2002). De øvrige reiste mot områder der de kjente til at det var immigrantmiljøer fra hjemtraktene, og oppsøkte disse for å få hjelp til å finne den ”snilde mannen”.

Agentene må antas å påvirke barnemigrasjonsbeslutningen utover det å hjelpe til med å finne en jobb og dermed redusere reisekostnader og risiko. De driver på sin måte med salg, og formidler dermed et idyllisert arbeidstilbud til barn og foreldre. Om foreldre og barn virkelig lot og lar seg lure, slik sitatet fra The Washington Post (jvf. fotnote 12) hevder, er imidlertid uklart. De Lange betviler dette, og det er vel mer sannsynlig å tro at reklamekampanjen hjelper dem å skape et selvbedrag som døyver den verste uroen og tvilen.

Også Castle og Diarra (2002) nevner betydningen av sosiale nettverk for å sikre identifisering av en god arbeidsgiver, mekle i arbeidskonflikter og sikre at lønn blir betalt som avtalt. Barna de intervjuer understreker også viktigheten av å arbeide for noen du er i slekt med for å sikre seg mot utnyttning (s 36). Også barna intervjuet av de Lange påpeker at det råder større tillit til slektninger, selv om disse ikke alltid viser seg tilliten verdig. Elias Bergstøl bedyrer at han var nok heldig for han var hos slekt, og disse var ”gilde, greie folk”. Å jobbe for fremmede er risikabelt, noe barn vervet av kyniske agenter har fått erfare i begge områdene.

Hvordan gikk det med dem?

Hvordan vi skal forstå og vurdere fortidig og nåtidig barnearbeidsmigrasjon må knyttes til spørsmålet om hvordan det går med barn som har deltatt i slik praksis. Noen barn flyttet hjem igjen etter barnevandringen, mens de fleste tok en eller to sesonger til med migrasjonsarbeid før de etablerte seg. I lokalbygdene i Vest-Agder var jordlappene blitt små og oppstykket, og klimaendringer i opprinnelsesområdene i Vest-Afrika har på tilsvarende vis gjort jordbruksproduksjonen der sårbar. Noen må dermed belage seg på å finne seg en framtid et annet sted. For mange ble barnevandringene et første steg på migrasjonsstigen.

Tidligere barnearbeidsmigranter blir med alderen modne for annet sesongarbeid, i det norske tilfellet var dette ofte arbeid med barkfletting i de samme Aust-Agder-områdene (Stang 1983:104).²⁰ Deretter emigrerte

²⁰ Barken ble solgt til garveriene og brukt i garvingsprosessen.

mange tidligere barnevandrere til Amerika enten alene så tidlig som i 15–16-års alderen (Øydne 1955), eller etter ytterligere et par års arbeid for å tjene nok til båtbilletten (Stang 1983).

Lodin Auklands dokumentar nevner at psykiske problemer forekom i etterkant av barnevandringene. Øydne (ibid) skriver også at mens barnevandrerne hadde godt skussmål på seg som flinke og pålitelige, så ble de etter hvert svært veslevoksne og "for seg". Kanskje ble det ikke så lett å etablere seg igjen hjemme etter de erfaringene de hadde gjort på godt og på vondt.

I tilbakeblikk sier flere av barna intervjuet av Albertine de Lange at de har hatt godt av erfaringene de gjorde på tross av vanskelighetene de hadde opplevd. Jacques på 15 år sier: "Før jeg dro dyrket jeg ikke så mye. Etter at jeg kom tilbake dyrker jeg masse på jordlappen min, men også for foreldrene mine. Jeg blir ikke trett lengre. Jeg lærte å dyrke bomull og vannmeloner der borte." Pierre på 16 sier: "Etter at jeg kom tilbake fra Kompienga kan jeg arbeide veldig hardt. Det er også mindre krancling, nå respekterer jeg foreldrene mine." En mor observerer: "Nå arbeider de hele dagen. Etter at de kom tilbake jobber de mer enn før. De hviler ikke mye, de fortsetter å arbeide." Elias Bergstøl er samstemt på dette punktet: "Det var i grunnen en god skule. Det vil eg si. Men skulen den var hard."

Konklusjon

Denne artikkelen har satt søkelys på barns arbeidsmigrasjoner i to ulike tidsepoker og kulturer. Mens det er en utbredt oppfatning at foreldre bare vil sende barna sine bort på arbeid som en ren kriseløsning, søker denne sammenlikningen å nyansere dette bildet. Bruddstykker av informasjon som finnes i historiske dokumenter antyder at barnevandringene på Sørlandet, i likhet med barns arbeidsmigrasjoner i dagens Vest-Afrika, også kan ha hatt vesentlige strategiske motiver utover ren overlevelse.

Dokumentasjonen som finnes om de norske barnevandringene vektlegger barnas frykt, motvilje og ensomhet, og levner lite rom for en drøfting av barns mulige agency i forbindelse med arbeidsmigrasjonsbeslutningen. Resultatene av nye forskningsperspektiver på barns arbeidsvandring i Vest-Afrika gir imidlertid grunn til å tro at bildet også i Norge kan ha vært mer mangfoldig. Øydne (1955) kan ha hatt rett i at mange barn fikk det mye bedre på de gårdene de kom til enn de hadde det hjemme. Om hjemmeforholdene i Vest-Agder-bygdene på 1800-tallet var så trøstes-

løse som beskrevet av stiftamtmann Vogt kan det vel ha vært en og annen ambisiøs ung sjel som ønsket å se noe mer. Kunnskap om kognitive mekanismer og overlevelsesstrategier hos utsatte barn, samt en generell aksept av barns individuelle forskjeller gir også grunn til å tro at enkelte barn kan ha hatt en annen måte å takle arbeidsmigrasjonene på enn en ren opplevelse av overgrep. Ydmykede barns evne til å transformere traumer til beståtte manndomsprøver, snu selvbilde fra offer til hardhaus, kan også ha blitt reflektert i det de formidlet i hjembygda. Kanskje satt ikke alle sørlandsbarna traumatiserte hjemme og sørget etter en endt arbeidsvandring. De visste de måtte ut igjen, og mange må ha herdet seg. Kanskje var det ikke bare advarsler om sult, ydmykelse og savn de formidlet til de andre barna i hjembygda. Kanskje var det også der noen som sa: "Hva vet vel du? Har du ikke sett Kristiansand? Hva har vel du sett?"

Litteratur

- Ainsworth, M. 1992. *Economic Aspects of Child Fostering in Cote d'Ivoire*. Washington DC: World Bank, LSMS Working Paper No 92.
- Akresh, R. 2003. *Risk, Network Quality, and Family Structure: Child Fostering Decisions in Burkina Faso*. Department of Economics, University of Illinois.
- Akresh, R. 2008. *Flexibility of Household Structure: Child Fostering Decisions in Burkina Faso*. Department of Economics, University of Illinois.
- Alderman, H., Chiappori, P-A., Haddad, L., Hoddinott, J., & R. Kanbur. 1995. Unitary versus collective models of the household: is it time to shift the burden of proof? *Research Observer* 10(1):1–20.
- Beauchemin, E. 1999. *The Exodus: the growing migration of children from Ghana's rural areas to the urban centers*. Accra: Catholic Action for Street Children and Unicef.
- Bhalotra, S. 2000. *Investigating Separability of Parent and Child Labor*. Mimeograph, University of Cambridge.
- Bhalotra, S. 2001. Parent altruism. Paper presented at the AEA/ASSA meetings, Atlanta, January 2002, Mimeo. University of Bristol.
- Bhalotra, S. & C. Heady. 2001. Child farm labor: the wealth paradox. World Bank Social Protection Discussion paper no 0125. Washington DC.
- Bhalotra, S. & Z. Tzannatos. 2003. Child labor: What have we learnt? World Bank Social Protection Working Paper no 0317. Washington DC.
- Bledsoe, C. 1990. No success without struggle: social mobility and hardship for Sierra Leone children. *Man* (N.S.) 25: 70–88.
- Bledsoe, C. 1989. The social management of fertility: Child fostering among the Mende in Sierra Leone. In: W. Penn Handwerker, ed. *African Reproduction and Social Organization*. Berkley: University of California Press.

- Bledsoe, C. & U.C. Isiugo-Abanihe. 1989. Strategies of child fosterage among Mende gran-nies in Sierra Leone. In: R. J. Lesthaeghe, ed. *Reproduction and Social Organization in sub-Saharan Africa*. Berkeley: University of California Press, Chapter 10.
- Busza, J., Castle, S. & A. Diarra. 2004. Trafficking and Health. *BMJ* 328: 1369–1371.
- Bøås, M. & A. Huser. 2006. *Child labour and cocoa production in West Africa. The case of Côte d'Ivoire and Ghana*. Fafo-rapport 522.
- Canagarajah, S. & H. S. Nielsen. 2001. Child labor in Africa: A comparative study. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 575: 71–91.
- Case, A, Paxson, C. & J. Ableidinger. 2002. *Orphans in Africa*. Center for Health and Well-being Research Program in Development Studies, New Jersey, Princeton University.
- Castle, S. & A. Diarra. 2002. *The International Migration of Young Malians: Tradition, Necessity or Rite of Passage?* London: London School of Hygiene and Tropical Medicine.
- De Lange, A. 2006. *Going to Kompienga – A study on Child Labour Migration and Trafficking in Burkina Faso's South-Eastern Cotton Sector*. A report published by IREWOC and supported by Plan.
- Elster, J. 1989. *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Farris, A. 2007. *Behind the Begging: Parents Motivations in Sending Children to Senegalese Koranic Schools*, Washington DC: The World Bank.
- Fafo/ENEa. 2009. Forskningsrapport om barnemobilitet i Senegal, utført for Verdensbanken. Under utgivelse.
- Grootaert, C. 1998. Child labor in The Ivory Coast. *World Bank Policy Working Paper* 1905. Washington, DC: The World Bank: 459–76.
- Grootaert, C. & Patrinos, H. 2002. A Four-Country Comparative Study of Child Labor. Paper prepared for the World Bank Conference on Child Labor in Oslo May 2002.
- Ilahi, N. 2000. *The Intra-household Allocation of Time and Tasks: What Have we Learned from Empirical Literature?* The World Bank, Washington DC. Policy Research Report on Gender and Development. Working paper series no 13.
- ILO/IPEC. 2001. *Combating Trafficking in Children for Labour Exploitation in West and Central Africa. Synthesis report*. Geneva.
- Isiugo-Abanihe, U.C. 1985. Child fosterage in West-Africa. *Population and Development Review* 11(1): 53–73.
- Iversen, V. 2002. Autonomy in child labour migrants. *World Development* 30(5): 817–834. Washington DC.
- Kielland, A. 2008. *Child Labor Migration in Benin: Incentive, Constraint or Agency?* VDM Verlag.
- Kielland, A. & Bjørkhaug, I. 2009. Child mobility in West Africa: strategy, poverty or crime? On the conflict between academia and a politically "framed" development agenda. Under utgivelse i temautgave v/ Forum For Development Studies.
- Kielland, A. & I. Sanogo. 2002. *Burkina Faso: Migration de la Main d'oeuvre Enfantine d'origine Rurale, Ampleur et Facteurs Determinants*. Banque mondiale/Terre des Hommes.
- Kielland, A. & R. Ouensavi. 2000. *Le Phénomène des Enfants Travailleurs Migrants du Bénin, ampleur et déterminants*. The World Bank/CEO.
- Kielland, A. & M. Tovo. 2006. *Children at Work: Child Labor Practices in Africa*. Lynne Rienner Publishers.
- Last, M. 2000. Children and the experience of violence: contrasting cultures of punishment in Northern Nigeria, Africa. *Journal of the International African Institute* 70(3): 359–393. Edinburgh University Press.

- Mueller, E. 1984. The value and allocation of time in rural Botswana. *Journal of Development Economics* 15: 329–360.
- Nkamleu, G. B. & A. Kielland. 2006. Modeling farmers' decisions on child labor and schooling in the cocoa sector: a multinomial logit analysis in Côte d'Ivoire. *Journal of Agricultural Economics* 35: 319–333.
- Oloko, S. B. A. 1996. Conceptual challenges: A review of research findings on the impact of child labor on child development, socialization, exploitation and training. Paper given at UNICEF's regional consultation on exploitation of child labor in West and Central Africa, Abidjan. July.
- Quisumbing, A. & J.A. Maluccio. 1999. *Intrahousehold Allocation and Gender Relations: New Empirical Evidence*. The World Bank, Washington DC. Policy Research Report on Gender and Development. Working paper series no 2.
- Riisøen, K. H., Hatløy, A. & L. Bjerkan. 2004. *Travel to uncertainty. A study of child relocation in Burkina Faso, Ghana and Mali*. Fafo-report 440. Oslo.
- Schrumpf, E. 2009. Det var en Fest at Fare. *Heimen*, br. 2.
- Serra, R. 1996. *An Economic Analysis of Child Fostering in West Africa*. Ph.D. diss, Christ College, University of Cambridge.
- Serra, R. 2000. A theoretical framework for child fostering arrangements in Sub-Saharan Africa. Unpublished. http://www.econ.unian.it/ricerca/convegna/atti_cnr/serra.pdf, accessed 05-02.2008.
- Stang, C. 1983. *Arbeidsvandring og utvandring fra kystbygda Feda i Vest-Agder ca. 1750–1950*. Institutt for etnologi, Univ. i Oslo.
- Sundt, E. 1867–68. *Om Husfliden i Norge*. Kristiania: J Chr. Ubelstedts Bogtryggeri
- Teffer, T. & T. Fisseha. 2001. Child Labor in Ethiopia. Upublisert Verdensbankrapport.
- UN 2000. Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations convention against transnational organized crime. (The Palermo Protocol).
- Unicef, ICDC. 2002. *Trafficking in West Africa. Policy Responses*. Innocenti Insight. Florence.
- Unicef. 2006. *Report of a Study of Children of the Upper East Region in Cocoa Farms*. Prepared by Department of social work University of Ghana.
- Unicef & Ministère de la Famille et de l'Enfant. 2007. *Etude nationale sur la traite des enfants. Rapport d'analyse*. Centre de Formation et de Recherche en matière de Population (CEFOP).
- Øydne, G. 1955. Barnevandringer på Sørlandet i eldre tid. Sidene 309–317 i *Aust-Agder Fylke: Heimbygdkunnskap*.

Anne Kielland
Fafo AIS
Postboks 2949 Tøyen
NO-0608 Oslo, Norge
e-post: Anne.Kielland@fafo.no